

КІТЧ (від нім. Kitsch — вульгарність, несмак, халтура) — стиль **масової культури**; культурна категорія, що характеризує смаки середнього класу; мистецькі об'єкти низького рівня. Інший варіант написання — кіч. Поняття «кітч» зародилося у 2-й пол. 19 ст. у середовищі мюнхенських арт-дилерів. Його появу пов'язують із запровадженням індустріального виробництва, ростом торгівлі, **урбанізацією**, виникненням масової культури. Первісно ним позначали дешеві, популярні, призначені для продажу картинки й замальовки. Виникнувши у період зародження **модернізму**, протягом 20 ст. К. став опонентом естетичного **модерну**. Румунський письменник М. Калінеску виокремив його серед п'яти видів естетики модерності. У культурі та літературі **постмодернізму** К. набув іронічного змісту; при цьому з'явилися означення «пом'якшений», «іронічний», «свідомий». У **поп-культурі** К. пов'язують зі стилем кемп, що слугує засобом підриву прямотинності К. Як естетична категорія він пов'язаний із **сентименталізмом** та **мелодрамою**, а також мистецтвом, що виглядає дешевим і претензійним. К. також асоціюється з об'єктами з високим рівнем емоц. реакції, які сприймаються «красивими».

Єврейський філософ Т. Кулка визначив три необхідні умови для К.:

- змалювання об'єктів або тем із високою емоційною зарядженістю;
- об'єкти чи теми постійні та ідентифікуються без зусиль;
- К. суттєво не збагачує асоціації, пов'язані зі змальовуваними об'єктами або темами.

У 1930-і рр. американський арт-критик К. Грінберг до К. відніс розраховане на маси комерційне мистецтво і літературу, з властивими їм колористикою, журнал. обкладинками, ілюстраціями, рекламою, читвом, коміксами, поп-музикою, танцями під звукозапис, голлівуд. фільмами тощо. Він асоціював із К. мало не всю популярну культуру, протиставивши його хорошому смаку, високому мистецтву, авангарду. К. Грінберг пояснював К. як мистецтво механістичне, формульне, що втілює підроблені емоції та фальш сучас. життя; надовго запрограмував негативне ставлення до нього як мистецтва масового, що легко адаптується тоталітар. культурою.

Критику К. продовжили представники Франкфурт. філос. школи, зокрема Т. Адорно порівнював його із фальшивим мистецтвом і псевдокатарсисом: К. — симуляція, нейтралізація та нівелювання неіснуючих

почуттів, удавання естет. феномена. Він не відокремлював К. від мистецтва, оскільки те, що було мистецтвом, може стати К. (у цьому природа справж. прогресу мистецтва). Етичне трактування К. запропонував австр. письменник і критик Г. Брок. На його думку, джерела К. полягають у підміні етич. категорії естетичною: митець подає світ не таким, який він є, а таким, яким він мав би бути. Г. Брок вважав, що К. зародився у сфері впливу **романтизму** і **сентименталізму** 19 ст. як нетворче наслідування попередників; набув поширення у центр. сх.-європ. культурі; існує особливий різновид людей — любителі і творці К. — кічмени. У 1-й пол. 20 ст. виникло розуміння терміна «кітч» як ворога високої культури (К. Грінберг), естет. симуляції (Т. Адорно), етич. зла (Г. Брок). У цих теор. концепціях наявні відгомін страху, породжений розвитком тоталітар. режимів, та відображення небезпеки привласнення масового мистецтва цими режимами.

У повоєн. період К. протиставляли екзистенціаліст. тривозі. Новий етап в осмисленні К. пов'язаний із розвитком поп-культури у 1960-і рр. У дослідж. «Notes on "Camp"» («Нотатки про "кемп"» // «Partisan Review», 1964, № 1) амер. письменниця і мист. критик С. Зонтаґ запропонувала інше розуміння К., пов'язуючи його з чуттєвістю, що перетворює серйозне в легкоковожно-поверхове, розглянувши її в категоріях темпу — специфіч. любові до неприродного, вигадки й перебільшення. Виокремлення кемпу започаткувало нову фазу в теорії та практиці К. — появу його іроніч. форми. К. трансформувався у перформенс, де акцент перенесено з «красивого» об'єкта на посмішку того, хто за ним спостерігає. В іспано- та німецькомов. світі К. порівнюють із поняттям «cursi», яке позначає не об'єкт, а люд. досвід. Нім. філософ Л. Гіш зауважив, що К. є репрезентацією cursi, його об'єктивізацією в естет. сфері. К. — засіб творення соц., культур., етніч., расової, гендер. ідентичності.

Розрізняють традиційний кітч і його трансформовані форми — паракітч, абсолютний, нем'який, первинний і вторинний кітч (кемп, іронічний кітч, подвійна естетика). К. є засобом **іронії**, він може підсилювати та оформлювати сентиментал. реакцію, втягувати у гру. У літературі К. ототожнюють із надмірно сентиментал. образністю та мелодрамою; стильовим прийомом, що переключає зображення із серйоз. рівня на іроніч. і навпаки; низькою масовою літ-рою, зокрема жін. романом. К. асоціюється також із тематикою (теми вульгарності, міщанства), явищами тоталітар. мистецтва (зразки соцреалізму). Літ. К. грає зі стандарт. емоц. ситуаціями, відтворює шаблонні та спонтанні емоц. відповіді. Він присутній у формі **кліше**,

стереотипів, мотивів, характерів, ритмомелодики і стилістики у творах різних авторів. Його відтворювали й аналізували М. де Сервантес, М. Гоголь, Ф. Достоевський, М. Кундера, В. Набоков. Елементи К. наявні у творчості Ч. Діккенса, Т. Шорма, Ж. Сіменона, Є. Марлітт. В укр. літературі бурлеск. К. зустрічається в І. Котляревського, романтич. — у Є. Гребінки, символіст. — в О. Кобилянської, соцреаліст. — у П. Тичини («Партія веде»); постмодер. різновидом є карнавал. К. («Бу-Ба-Бу»). К. також широко використовують у кіно, живописі, фотографії, рекламі, індустрії моди, спорті тощо.

Т. І. Гундорова

Кітч в образотворчому мистецтві

У художній культурі К. характеризується відсутністю смаку, вульгарністю, заміщенням справжніх мистецьких цінностей імітацією. Зроблені поспіхом, за популярними стереотипами, кітчеві предмети мистецтва виглядають вульгарними, неестетичними, занадто сентиментальними. Терміном «кітч» позначають швидке створення предметів мистецтва, а також промислову імітацію унікальних виробів. Швидкому розповсюдженню низької за якістю «мистецької» продукції сприяли бажання небагатих людей прикрасити своє житло, підвищити або підтвердити соціальний статус за допомогою атрибутів, що засвідчують належність до еліти; відсутність у певного прошарку суспільства вишуканого смаку через брак освіченості, неспроможність або відсутність бажання інтелектуально розвиватися; поява засобів масової комунікації (кінематограф, телебачення, Інтернет). Кітчеві твори мають структуру та форму, схожу зі справжнім мистецтвом високого рівня, проте фактично є його імітацією. Предмети К. характеризуються наявністю шаблону, стереотипу, кліше, запозиченням найхарактерніших ознак і форм нар. чи класич. мистецтва, еkleктичним поєднанням їхніх стильових характеристик, що втілюються у яскравій, модній формі. Художню образність, оригінальність, новизну форм чи сюжету, змісту, вишуканість підміняють стереотипом, банальністю, тривіальністю, штампом. Відсутність якісного художнього відбору, який робить твір багатозначним, високохудожнім, банальна та груба зовнішня форма призводять до того, що зміст твору стає однозначним, а твір — вульгарним і шаблонним. Невиразність, відсутність художності, «в'ялість» форм зумовлюють натуралізм і фотографізм. На думку амер. арт-критика К. Грінберґа, К. «механістичний та діє за формулами; це підмінний досвід та підроблені почуття. Кітч змінюється відповідно до стилю, але завжди залишається кітчем; він ніби не вимагає від своїх споживачів нічого, крім грошей, навіть, часу». Проблемою появи К., зокрема в народному мистецтві, переймався М. Бутович. 1937 він організував у Львові симпозіум «Кітч на Галичині». Близькими до К. є твори постмодернізму, в яких присутні інтелектуал. гра,

цитуювання, пародія, гротеск. За визначенням В. Руднєва, К. — «зародження та один з різновидів постмодернізму, це масове мистецтво для вибраних». Деякі з дослідників вважають, що К. як прояв відсутності смаку існував у мистецтві завжди. Елементи К. можуть проявлятися у будь-яких напрямках мистецтва тоді, коли художник, пристосовуючись до смаків покупців, знижує мист. рівень твору для задоволення матеріал. користі. Іноді у сучас. мистецтві актуал. тема знаходить втілення у яскравій формі, що не несе справж. мист. цінностей і розрах. на масового споживача.

К. П. Кудрявцева

Кітч у музиці

На поч. 20 ст. К. вийшов за межі образотвор. мистецтва і набув ужитку серед професійних критиків та мистецтвознавців, а також у побуті щодо висвітлення явищ художньої культури (напр., музики), зокрема для визначення всього зробленого поспіхом і неякісно. У сучасній музиці К. існує як складова масової культури і як частина елітарного мистецтва (т. зв. E-Musik). Як вважає Т. Чередниченко, «музичний кітч існує у двох площинах — і як найбільш гостра форма тривіальності розважальної музики, і як найзловісніша форма “посередності” серйозної музики». Характерною рисою К. в музиці є специфічне поєднання тривіальності й банальності із стильовою претензійністю й вибагливістю, примітивністю й елементарністю із рафінованістю й надуманістю. У баченні К. як феномену масової культури йдеться про масове виробництво розважал. муз. продукції, більшість творів якої, як правило, розтиражована низькопроб. кальками модних зразків (масові виконання й аудіо-записи у 1970–80-х рр. напів-аматор. чи аматор. гуртами й вокалістами популяр. пісень, напр., «Червоної рути» В. Івасюка, «Money» гурту «Abba», або на поч. 1990-х рр. — пісні «Піду втоплюся» А. Миколайчука). Як і в ін. мистецтвах, К. у музиці пов'яз. зі снобізмом: у певних соц. групах вважається «престижним» мати модні аудіо- чи DVD-записи або відвідати концерт популяр. у «своєму» соц. прошарку виконавця. Натомість не береться до уваги мист. рівень споживаної продукції, як і оригінальність ретрансляц. і тиражов. творів (світ. шлягери з новими текстами у виконанні М. Поплавського наприкінці 1990-х рр.). Соц. значущість творів К. визначається комерц. успіхом і можливістю включення до масового обігу, що вимагає, як правило, досить високого профес. рівня виготовлення продукції. Інколи в умовах інформ. суспільства кітчевими стають також зразки «серйозного» мистецтва. Так, укр. духовна музика після зняття ідеол. обмежень щодо критеріїв її оцінювання й функціонування у 1990-х рр. сприяла появі значної кількості К. в цьому жанрі. Писати духовні твори стало модним, і сам факт такого авторства почав розглядатися як сходинка до успіху, зокрема й комерц. К. став неодмін.

складником муз. авангардизму. Нині створ. сотні композицій, що є фактично блідими копіями небагатьох справді видат. творів «серйозної» музики і муз. авангарду. Однак в умовах недоступності цих творів для більшості слухачів та витіснення їх як комерційно не-привабливих, їм на зміну приходять витвори т. зв. муз.-елітар. К. Часом композитори свідомо використовують в художньо вартісних творах естетику К., напр., українець В. Сильвестров у фортепіан. циклі «Кітч-музика» (1977) чи швед Ф. Гьогберг у циклі «вестерн»-композицій про Кіта Бонеса за участі мідних духових інструментів (1992–2001). Більшість муз. соціологів й естетиків вважають К. зразком естетизації вульгарного у мистецтві, піднесення низької культури й розваг до рівня його самостій. виду. За Т. Адорно, най-примітнішими рисами К. є «вигадування почуттів, яких немає, а водночас і нейтралізація цих почуттів». Деякі дослідники вважають, що К. існує, відколи суспільство почало структуруватися й виникли маргінал. групи людей, вилучених зі своєї соц. ніші (переселенці, чиновники, раби, військовополонені, осілі у містах селяни та ін.). Вони, покинувши свій культур. ареал, потребували певних культур. сурогатів, прийнятних для нового оточення й доступних для них самих. На укр. культур. просторі К. почав активно розвиватися в період утвердження капіталіст. відносин і актив. розвитку сучас. міст. Саме міста стали центрами розвитку й розпо-всюдження творів К. Тут сформувалися жанри т. зв. міської побут. музики, що фактично були показовими зразками К. Люди, що переселились у міста чи побували там на заробітках, активно розповсюджували кітчеві пізньоліричні та сороміщ. пісні. У 1920–30-х рр. знач. стимулом розвитку К. в укр. музиці стала більшов. індустріалізація з неприродньо швидким ростом великих міських осередків і тюремно-табір. інфра-структури. Як наслідок, К. почав переважати у т. зв. рад. масових муз. жанрах (держава робила спроби контролювати навіть імпровізаційне за своєю природою мистецтво джазу і скеровувати його розвиток у «правил.» напрямі), за допомогою яких здійснювався тотал. ідеол. вплив на насел., а також у невибагливій музиці робітн. побуту, насиченій дещо видозміненими рисами субкультури кримінал. і доволакримінал. сфер. У 1930–50-х рр. К. посів помітне місце також в академ. мист. жанрах (ідеологічно заангажовані твори-лубки, зокрема «Штурм Тракторного партизанами» М. Коляди, «Жовтнева кантата» М. Вериківського, «Похід» А. Штогаренка, «Шляхами слави» Ю. Мейтуса тощо). Починаючи від 1960-х рр. унаслідок майже повного панування рос. субкультури у повсякден. муз. побуті міст України розповсюдження муз. К. почало набувати особливо загрозливих масштабів, а сам він фактично втратив нац. складову, трансформувавши її у комерційно вигідніший лубок. Напр., масове споживання завдяки розповсюдженню магнітозаписів низькопроб. російсько-рос. пісень у нефаховому аранжуванні й

виконанні з напівкримінал. і сороміщ. сюжетами й часто майже неприховуваними нецензур. висловами (цикли пісень «під В. Висоцького» у 1960-х рр., «одеські пісні» у 1970-і рр., пісні і переспіви В. Токарева у 1980-і рр. тощо). У жанрах серйоз. музики до 1990-х рр. продовжував розвиватися підтримуваний державою політ. К.: регулярно з'являлися масові патріот. (рев., комсомол., військ. тощо) пісні, опери, симф., кантати, ораторії на відзначення політкоректних у СРСР дат, ювілеїв, партій. ініціатив тощо. В останні десятиліття у молодіж. середовищі набула розповсюдження музика стилів диско, техно, реп, хаус, деп-степ, лаундж, т. зв. рос. шансон, «ресторанна» музика та ін., яка за визначенням є більш чи менш майстерно виготовленим К. Сучас. К. враховує також віковий та профес. статус споживача, його належність до соц. груп і класів. Продовжують продукувати етноконотовані поп-пісні у стилі поч. 1970-х рр., постійно з'являються в укр. теле- і радіоефірі мілітарист. пісні рад. часу, на ринку широко представлені на цифр. носіях найрізноманітніші варіанти псевдофольклор. сороміщ. пісень, під час ювіл. і фестивал. концертів виконують симф. і ораторії кітчевої природи, створ. до знаменних дат рад. періоду, а також в останні роки — нац. історії. За останні кілька десятиліть чітко визначилися гол. характеристики функціонування К. в музиці: популярність зразків кітчевої масової та поп-музики практично повністю узалежнюється від її комерц. ефективності та фінанс. вигоди, К. у сфері серйозної музики має виразно політизов. підґрунтя або відповідає снобіст. настроям у суспільстві.

Б. О. Сютя

Кітч у політиці

К. використовують як форму репрезентації політики в ідеології, засобах масової інформації, ритуалах, рекламі тощо. Донині дискусійним залишається питання щодо того, чи є К. історичним феноменом, який виник у певний період, а отже згодом повинен зникнути, чи це феномен позаісторичний, у якому проявляються загальні риси наслідування високих мистецьких і соціальних взірців. Т. Гундорова, розкриваючи роль К. в українській літературі, «котляревщину» (наслідування жартівливого зображення українського селянського і шляхетського побуту, поданого в «Енеїді» й ін. творах І. Котляревського) трактує як колоніальний К. Ще один показовий приклад — «Вечера на хуторі близ Диканьки» М. Гоголя, де «грамотна» (рос.) мова протиставлена «простій» (укр.). Колоніал. К. спонукає до сторон. поглядання всього укр. як «іншого» («котляревщина» — суцільні низькі образи «іншого»). Однак прийняття українцем образу «іншого», на думку Т. Гундорової, є водночас і легітим. способом прояву його інакшості. Кожен народ має влас. нац. К., орієнтов. насамперед на іноземців (англ. снобізм і чаювання, шотланд. тканини в клітинку, нім. пруссацтво, амер.

ковбої, рос. балалайки, укр. вишиванки тощо), тому він може бути досить віддаленим від нац. самосприйняття. Політика тісно пов'язана з використанням К. Історично склалися три форми проникнення К. в політику: імперіаліст., ідеол., агітаційна. Амер. літ. критик палестин. походження Е. Саїд, аналізуючи англ., амер., франц. колоніал. романи, вказав на опозиції маскулінності (чоловічності) та фемінності (жіночності) в описах представників народів-колонізаторів (рац., жорстокий, вимогливий, стриманий) і колонізов. народів (емоц., відданий, вразливий, таємничий). Ці створені реаліст. літерою та публіцистикою образи зумовили не лише обопільне сприйняття метрополій і колоній, а й їхнє самосприйняття: англієць-колонізатор, вибудовуючи власну поведінку, мимоволі дотримувався маскулін. взірця, а, напр., індус — фемінного. На думку Е. Саїда, це спричинила не колоніал. практика, а самі романи. Їхні принадні образи «вищих» і «нижчих» народів визначили пристрасть до колоніал. завоювань і легітимували їх (у цьому випадку естетика є визначальною щодо політики). Політ. деколонізація не може нівелювати згадану опозицію естетич. образів, оскільки колишні колонії залишаються культурно залежними від метрополій (залежність посилює панування мови метрополії, насиченої колоніал. стереотипами). Амер. літературознавець і славіст Е. Томпсон, використовуючи парадигму Е. Саїда, проаналізувала рос. літературу та розкрила поширені в ній образи «вищості» росіян і «нижчості» інших, зокрема у текстах О. Пушкіна, М. Лермонтова, Л. Толстого, Ф. Достоєвського, О. Солженіцина інші (не росіяни) завжди «мовчазні», їм якщо і надають слово, то лише задля освідчення у відданості колонізатору та визнання слушності його панування. У колоніал. мистецтві (літ-рі, кінематографі, музиці тощо) використовують упереджені образи, які стандартизують і поширюють у формі К. Культура колоній об'єктивно розвивається у формі К., адже поверхове наслідування — її суть. Подолання ментал. меншовартості, притаманне народам, що зазнали колоніал. панування, неможливе лише шляхом викриття її шкідливості й оманливості. Колоніал. К. можна подолати лише за допомогою поширення ін. К., опозиц. до колоніал. ідеології. Ідеол. К. тиражує образи «своїх» і «чужих», а також міфічні уявлення про «золотий вік», коли панували певні цінності, утвердження яких обстоє ідеологія. Так, соціал-демократи створюють китчеві образи буржуа, імперіаліста, клерикала й опозиц. — пролетарія. Ідеологія як соц. й політ. обґрунтування певної значущої ідеї ірраціональна, тому об'єктивно потребує опосередковування естетич. способів залучення прихильників (відтак К. — необхід. елемент її поширення). У тоталітар. державах ідеол. К. унормований, має чіткі й непохитні мистец. взірці, які масово тиражують (показовий приклад — соцреалізм у СРСР). Визначена градація позитив. і негатив. персонажів, мотивації

вчинків, розгортання сюжетів спричиняє деградацію мистецтва, адже воно має акцентувати увагу на унікал. проявах і персонал. переживаннях буття. У демократ. державах К. застосовують у комунікації з громадськістю. ЗМІ нівелюють індивід. риси політиків, а натомість тиражують ідеалізов. образи, поширюють прийнятні для громадськості сцени: політик дружньо спілкується з простими людьми, спускається в шахту, обіймає немовлят, бавиться з тваринами тощо. К. зумовлює перетворення образу політика на ідеалізов. відображення рефлексив. образу потенц. виборця. Сприйняття К. не потребує естетич. зусилля — його споживачі отримують естетичну втіху від самоспоглядавання. Образи політиків можуть зазнавати відповід. корекції залежно від світосприйняття виборців, втілюючи соц. **агресію**, колабораціоніст. настрої, **нігілізм**, **ксенофобію**, навіть невігластво, оскільки широкий загал, який є споживачем К., у такий спосіб естетично легітимує власне ідеал. уявлення про себе.

В. В. Бушанський

Рекомендована література

1. C. Greenberg. Avant-Garde and Kitsch // Art and Culture. Boston, 1965;
2. A. Hauser. The Sociology of Art. Chicago, 1982;
3. T. Kulka. Kitsch and Art. Pennsylvania, 1996;
4. Адорно Т. Эстетическая теория. (Философия искусства) / Пер. с нем. Москва, 2001;
5. Яковлева А. Кич и паракич: Рождение искусства из прозы жизни // Художествен. жизнь России 1970-х годов как систем. целое. С.-Петербург, 2001;
6. Гундорова Т. Китч і література. Травестії. К., 2008.
7. Дмитриева Н. Кич // Искусство и массы в соврем. бурж. об-ве. Москва, 1979;
8. Федорук О. К. Бутович М. Життя і творчість. К.; Нью-Йорк, 2002;
9. Поляков А. Ф. Китч как феномен художественной культуры. Улан-Уде, 2012.
10. C. Greenberg. Kitsch // Mass Culture. Glencoc, 1958;
11. Давыдов Ю. Вульгарно-потребительский гедонизм и кризис художественного восприятия // Кризис бурж. культуры и музыка. Москва, 1973. Вып. 2;
12. C. Dahlhaus. Musikalischer Kitsch // Neue Zeitschrift für Musik. 1974. № 10;
13. Чередниченко Т. До соціології китчу // Всесвіт. 1978. № 3;
14. Ермакова Г. Категория «банальное» и ее место в художественной критике // Эстет. очерки. Москва, 1979. Вып. 5;
15. Українська художня культура. К., 1996;
16. Kicz, tandeta, jarmaroczność w kulturze masowej XX wieku. Częstochow, 2000;
17. Сютя Б. Музична творчість 1970-90-х років: параметри

- худож. цілісності. К., 2006;
18. Бодрийяр Ж. Китч // Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Пер. с франц. Москва, 2006;
19. Kitsch. Texte und Theorien. Stuttgart, 2007.
20. Беньямін В. Вибране / Пер. з нім. Л., 2002;
21. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм / Пер. з англ. К., 2006;
22. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Пер. з англ. К., 2007;
23. Бушанський В. Естетика політичної влади. К., 2009.
- Т. І. Гундорова, К. П. Кудрявцева, Б. О. Сюта, В. В. Бушанський*

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Кітч / Т. І. Гундорова, К. П. Кудрявцева, Б. О. Сюта, В. В. Бушанський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-7117>. — Останнє поновлення : 2025.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).